

К., 1914.; Документи № 15,16 // Універсали Богдана Хмельницького 1648-1657.- К., 1998.

2. Величко С. Літопис.- К., 1991.- Т.1.- С.82.

3. Грушевський М.С. Історія України-Руси.- К.,1996.-Т.9., Кн. 1.- С.433.

4. Крип'якевич І. Богдан Хмельницький.- К., 1954.- С.225.

5. Там само. С.225.

Шершун Т.М.

**ДО ПРОБЛЕМИ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ЧАСТКИ
УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ СЕРЕД МІЩАН ТА
КУПЦІВ ОДЕСИ КІНЦЯ XVIII ст.
(ЗА ДАНИМИ РЕВІЗЬКОГО РЕЄСТРУ 1799 р.)**

Одесу кінця XVIII - початку XIXст. здебільшого знають як місто багатонаціональне, маємо чимало досліджень, присвячених тим чи іншим національним громадам Одеси. Однак історія українського населення міста зазначеного періоду ще не набула ґрунтового висвітлення в літературі. Дореволюційні дослідники минулого (А.Скальковський, К.Смольянінов, О.Орлов та ін.) здебільшого не виділяли серед одеситів українців, розглядаючи їх як частину єдиного "великоросійського народу".

Не достатня вивченість зазначеної проблеми обумовлена нестачею докладних статистичних даних про кількість та етнічний склад населення Одеси на рубежі XVIII та XIX ст. В Державному архіві Одеської області зберігся лише один ревізський реєстр Одеси кінця XVIII ст., датований 1799 р. Попередні реєстри за 1795 та 1797 рр., на жаль, не збереглися, тому вивчення цього фактично єдиного джерела про склад населення нашого міста в кінці XVIII ст. є досить важливим, адже він включає відомості з цих двох попередніх реєстрів, що до нас не дійшли. Ревізський реєстр, включав лише дорослих представників міщанства та купецтва чоловічої статі (виняток складали вдови, які самостійно вели господарство). За 1799 р. він зберігся частково і містить дані про 2 189 особи: 130 з них були купцями, 1 853 - міщанами.

Визначити етнічну приналежність за даними реєстру досить важко. Національність у більшості випадках не фіксувалася. Виняток складали лише євреї, які були записані в окремі списки і складали 136 чоловіків міщанського стану. Іноді визначалася національність циган¹ (їх за списком 5 осіб) та греків² (це особи, стосовно яких записано що вони є греками, або тих, що мали грецькі прізвища, а їх у списку 63, з них 26 купців та 37 міщан).

Спробуємо визначити етнічну приналежність згаданих у ревізькому реєстрі 1799 р. мешканців Одеси за їх антропонімами (прізвищем та ім'ям).

Серед купців, записаних в реєстрі, українські прізвища мали 21 особи (напр., Андрієнко Дмитро, Дорошенко Федір Ігнатів, Донецький Іван Мінов, Кузьменко Григорій Леонтєв, Ревенко Захар Іванов, Сурай Дмитро, Костенко Андрій та інші)³. Ще 7 прізвищ купців є явно переробленими українськими (напр., Тимошенков Іван Іванов та інші)⁴. Отже, 28 представників купецтва мали українські та перероблені українські прізвища, що складало 21,5% від загальної кількості купців за реєстром. Російських прізвищ було набагато більше. Їх частка складала 46 % загальної кількості купецтва.

Загальна кількість міщан за реєстром складала 1853 особи. Серед них російські прізвища мали 1184 особи, що складає 63,4% загальної чисельності представників цього стану. Українські прізвища мали 465 одеських міщанина (напр., Безпальченко Савелій Михайлів, Гаркуша Іван Кирилів, Головатий Максим Григор'єв, Сокирка Лаврентій Петрів, Чуприна Олексій Іванів, Півень Федір Кирилів тощо)⁵, це 19,1% загальної кількості міщан згаданих в реєстрі.

32 міщанина мали явно перероблені українські прізвища (напр., Шевченков Іван Іванов, Ченцов Іван Осипов, Гармашев Андрій Антонов, Гладченков Іван Михайлів та ін.)⁶. Окремо слід згадати про осіб, що носили прізвище "Поляков". Згідно з реєстром їх було 16⁷. Така значна кількість Полякових (це лише серед дорослих чоловіків) свідчила, що їх антропонім походить від місцевості попереднього проживання - володінь Речі Посполитої. Зазвичай такі прізвища отримували втікачі-кріпаки з Правобережної та Західної України - переважно українці. До українців також можна віднести декількох осіб з російськими прізвищами, які мали ха-

рактерні українські імена (Тарас, Богдан⁸ тощо). Таким чином, загальна кількість міщан з українськими та переробленими українськими прізвищами складає 531. Це 25% від всього одеського міщанства згаданого в реєстрі 1799 р.

Значну кількість в реєстрі 1799 р. складають прізвища, які могли належати і українцям, і росіянам. Так до окремої групи можна віднести осіб, прізвища яких повторювали по-батькові (Степанов Ларіон Степанов, Іванов Каліна Іванов⁹ тощо). Таких прізвищ за реєстром було досить багато. Їх напевно отримували втікачі-селяни, які приховували своє попереднє прізвище і замість нього отримували в Одесі нове. Ці мешканці могли бути як українцями, так і росіянами, або білорусами тощо. Загалом таких та інших прізвищ, носії яких могли бути і росіянами, і українцями серед міщан записаних в реєстрі нараховується 97 (вельми показовим прикладом є міщанин Тарасов Костянтин Тарасов нащадки якого, отримавши російське прізвище могли вважати себе "росіянами"). Варто згадати і про осіб - православних міщан, які мали звичайні для східних слов'ян імена, проте прізвища їх були явно не слов'янського походження (Джуан Степан Іванов, Мохоуер Афанасій Григор'єв¹⁰ тощо).

Треба згадати, що в історії Одеси кінця XVIII - початку XIX ст. відомо немало прикладів, коли прізвища її мешканців-українців змінювалися докорінно. Так, чиновник який керував складанням ревізького реєстру 1799 р., перший одеський поліцмейстер Григорій Степанович Кір'яков (прізвище з грецьким корінням та російським закінченням), насправді був нащадком старшинського українського козацького роду Кириченків з Полтавщини¹¹. Інший приклад - згаданий в реєстрі 1799 р. міщанин Потилиця Дмитро Никифорович (в 1799 р., за даними реєстру, йому було 25 років)¹². На початку XIX ст. за даними О.Маркевича Дмитро Потилиця став "провідною особою серед одеського купецтва", але за якусь образу генерал-губернатор О.Ланжерон заслав Д.Потилицю до Сибіру і нащадки останнього, після повернення до Одеси, вже носили прізвище Петліциних¹³.

Підсумовуючи цей короткий огляд ревізького реєстру 1799 р. слід зазначити, що за антропонімами надзвичайно важко визначити національність. Але, аналізуючи за ономастичними критеріями (тобто за префіксально-суфіксальним засобом утворення власних

назв), прізвища та імена мешканців Одеси за ревізьким списком 1799 р., можна дійти висновку, що за даними реєстру частка українців серед купецько-міщанського прошарку міста складала не менше 25%. Однак визначений відсоток українців серед мешканців Одеси не можна вважати остаточним, тому що ревізький перепис не містить представників всіх соціальних груп мешканців міста, зокрема службовців, шляхтичів та військових, яких в Одесі було чимало. Це не дає змоги відтворити повну картину соціально-етнічного складу тогочасної Одеси. До того ж велика кількість українців при переселенні до молодого міста докорінно змінювали прізвища або брали російські, що також значно ускладнює визначення етнічної приналежності.

Примітки:

1. Державний архів Одеської області (ДАОО). - Ф.4 (Одеська міська дума). - Оп.4. - Спр.153 (Ревізькі казки 1795 1799 рр.). - Арк.9.

2. Там само. - Арк.119.

3. Там само. - Арк.2, 42, 82, 175, 182.

4. Там само. - Арк.207.

5. Там само. - Арк.24, 27, 33, 167, 182, 196, 245.

6. Там само. - Арк.29, 36, 243, 249.

7. Там само. - Арк.156-173.

8. Там само. - Арк.193, 211.

9. Там само. - Арк.75, 202.

10. Там само. - Арк.43, 135.

11. О роде Кирияковых. Записки Михаила Михайловича Кирикова// Труды Черниговской губернской ученой комиссии. - Чернигов, 1915. - Вып.11. - С.86.

12. ДАОО. - Ф.4. - ОП.4. - Спр.153. Арк.158.

13. Маркевич А. Из жизни старой Одессы// Записки Одесского общества истории и древностей. - 1900. - Т.22. - С.31-32.